

نگاهی به تغییر نقش زن و مرد در خانواده و جامعه

انعطاف‌پذیری نقش‌ها برای مدیریت خانواده

در طول تاریخ، نقش زن و مرد در خانواده و جامعه همواره در حال تغییر و تحول بوده است. این تغییرات که ریشه در تحولات عمیق اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی دارند بر ساختار خانواده به عنوان اولین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی و همچنین بر مناسبات درونی آن تأثیر عمیقی گذاشته‌اند. خانواده، به‌عنوان کلون تربیت نسل‌های آینده و بستری برای رشد و تعالی انسان، همواره تحت تأثیر نیروهای بیرونی و درونی دستخوش دگرگونی بوده است. درک این تحولات، برای مواجهه با چالش‌های پیش رو و ترسیم آینده‌ای متعادل‌تر و عادلانه‌تر ضروری است.

پیشینه تاریخی

تاریخ بشر، شهادتی بر دگرگونی‌های مداوم نقش‌های جنسیتی است. در جوامع سنتی کشاورزی که اقتصاد مبتنی بر زمین و تولیدات اولیه بود، تقسیم‌کار جنسیتی به شکلی نسبتاً مشخص تعریف شده بود. در این جوامع، مرد عمدتاً وظیفه نان‌آوری، تأمین معاش و فعالیت‌های عرصه عمومی و بیرونی (مانند کشاورزی، شکار و دفاع) را بر عهده داشت. در مقابل، زن بیشتر به‌عنوان مدیر خانه، مسئول تربیت فرزندان، مراقبت از اعضای خانواده و انجام کارهای داخلی (مانند بختن‌پزی، نظافت، نگهداری از باغچه و دام‌های کوچک) شناخته می‌شد. این تقسیم وظایف، اگرچه به ظاهر انعطاف‌ناپذیر به نظر می‌رسید، اما در چارچوب نیازهای زیستی و اجتماعی آن دوران، کارکرد خود را داشت.

انقلاب صنعتی تحولات گسترده‌ای را در ساختار اجتماعی و اقتصادی ایجاد و تبع آن، نقش زن و مرد را نیز دستخوش تغییرات بنیادین کرد. با ظهور کارخانه‌ها و گسترش شهرنشینی، نیاز به نیروی کار در بخش‌های صنعتی و خدماتی افزایش یافت. این نیاز، به‌ویژه در دوران جنگ جهانی اول و دوم، زمینه را برای ورود گسترده‌تر زنان به بازار کار فراهم کرد. زنانی که پیش از این عمدتاً در محیط خانه فعالیت داشتند، اکنون به کارخانه‌ها، دفاتر و مشاغل مختلف روی آوردند. این ورود به عرصه عمومی، نه تنها از نظر اقتصادی بر خانواده‌ها تأثیر گذاشت، بلکه انتظارات اجتماعی و خودباوری زنان را نیز دگرگون کرد.

تحلیل جامعه‌شناسی

از منظر جامعه‌شناسی، نقش‌های جنسیتی نه امری زیستی و ثابت، بلکه محصول قرار دادهای اجتماعی و فرهنگی هستند که در طول زمان و در بخش‌های مختلف شکل می‌گیرند و تغییر می‌کنند. این نقش‌ها، مجموعه‌ای از انتظارات، رفتارها و مسئولیت‌هایی هستند که جامعه از زن و مرد بر اساس جنسیت آنها انتظار دارد. عوامل متعددی در شکل‌دهی به این انتظارات نقش دارند:

رسانه‌ها: رسانه‌ها فیلم و تلویزیون گرفته تا تبلیغات و مجلات و بازنمایی و ترویج الگوهای خاصی از زن و مرد نقش بسزایی دارند. گاه این بازنمایی‌ها، تصویری کلیشه‌ای و سنتی از نقش‌های جنسیتی ارائه می‌دهند که در آن مردان قوی، نان‌آور و مدبر و زنان لطیف، احساسی و خانه‌دار معرفی می‌شوند، اما در مقابل، رسانه‌های مدرن و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی، با تولید و انتشار محتوای متنوع، امکان بازنمایی نقش‌های جدید و متفاوتی را از زن و مرد فراهم آورده‌اند. تصاویری که در آنها زنان در مشاغل مردانه و مردان در وظایف خانه‌داری و مراقبت از فرزندان دیده می‌شوند، به تدریج در حال عادی‌سازی هستند. این تصویرسازی‌های جدید و گاه متناقض بر تصورات افراد از خود و انتظارات‌شان از شریک زندگی‌شان تأثیر گذاشته و باعث شکل‌گیری الگوهای تازه‌ای در خانواده شده است.

آموزش: نظام آموزشی، به‌عنوان یکی از نهادهای اصلی جامعه‌پذیری در انتقال هنجارها و ارزش‌های اجتماعی نقش‌ی اساسی را ایفا می‌کند. محتوای کتاب‌های درسی، آموزش‌های تدریس معلمان و محیط کالی مدرسه در تقویت یا تضعیف کلیشه‌های جنسیتی مؤثرند. آموزش‌هایی که عدالت جنسیتی را تبلیغ می‌کنند و به دختران و پسران فرصت‌های برابر برای رشد و شکوفایی استعدادهای‌شان را می‌دهند به ایجاد نسلی با دیدگاه‌های مدرن‌تر و کمتر مقید به نقش‌های سنتی کمک می‌کنند. سیاست‌گذاری، قوانین و سیاست‌های دولتی از جمله در حوزه خانواده، کار،

آموزش و بهداشت، مستقیماً بر نقش‌های جنسیتی تأثیر می‌گذارند. سیاست‌هایی مانند حمایت از مرخصی والدین برای هر دو جنس، ایجاد تسهیلات برای مراقبت از کودکان، ترویج برابری دستمزد در بازار کار و مبارزه با تبعیض جنسیتی، همگی در تغییر و تعدیل نقش‌های سنتی و ایجاد تعادل بیشتر بین زن و مرد مؤثرند. در عصر حاضر با گسترش ارتباطات و دسترسی به اطلاعات، افراد بیشتر با دیدگاه‌های مختلف در مورد نقش‌های جنسیتی آشنا می‌شوند. این آشنایی، اغلب به پرشگگری نسبت به نقش‌های سنتی و تلاش برای ایجاد توازن و مشارکت برابر در خانواده و جامعه منجر می‌شود. خانواده‌های دگرکار که در آنها زن و مرد هر دو شاغل هستند و مسئولیت‌های خانه و فرزندان را به اشتراک می‌گذارند، به‌طور فزاینده‌ای رایج شده‌اند، هرچند در عمل، توزیع این مسئولیت‌ها همواره چالش‌برانگیز است.

تحلیل روان‌شناسی

تغییر مسئولیت‌ها و انتظاراتی که با تحول نقش‌های جنسیتی همراه است، تأثیرات روان‌شناختی قابل توجهی بر هر دو جنس دارد. این تأثیرات، اغلب پیچیده و چندوجهی هستند و به عواملی چون سبک تربیت، شخصیت فردی و حمایت‌های اجتماعی بستگی دارند. فشار روانی بر مردان: مردانی که با الگوهای سنتی بزرگ شده‌اند، جایی که تعریف اصلی هویت مردانه با نان‌آوری، قدرت، استقلال و عدم‌ابراز احساسات لطیف‌گیر خورده بود، ممکن است با پذیرش و ایفای نقش‌های مشارکتی در خانه یا حتی خانه‌داری احساس بیگانگی کنند. انتظارات سنتی از مردان مبنی بر اینکه همواره باید قوی و حامی اصلی خانواده باشند در حالی که نقش‌های خانگی و مراقبت از فرزندان به‌طور فزاینده‌ای بر دوش زنان قرار می‌گیرد، می‌تواند فشار روانی زیادی را به آنها وارد کند. این وضعیت ممکن است باعث احساس ناکافی، اضطراب یا مقاومت در برابر پذیرش مسئولیت‌های جدید شود. عدم حمایت اجتماعی یا حتی تمسخر از سوی همسالان در صورت ایفای نقش‌های خانگی، می‌تواند این احساس بیگانگی را تشدید کند.

فرسودگی شغلی و خانوادگی در زنان: زنانی که هم در بیرون از خانه به فعالیت شغلی مشغولند و هم مسئولیت اصلی یا بخش عمده‌ای از کارهای خانه و مراقبت از فرزندان را بر عهده دارند، اغلب با پدیده «دوشغله» بودن مواجه می‌شوند. این وضعیت به خستگی مفرط، فرسودگی شغلی، کاهش کیفیت زندگی و افزایش استرس منجر می‌شود. تعارض بین نقش‌های خانوادگی و شغلی، احساس گناه ناشی از عدم‌حضور کافی در کنار فرزندان یا عدم‌رسیدگی کامل به امور خانه و فشارهای

نقش زن و مرد در خانواده و جامعه، مفهومی ایستا و ثابت نیست، بلکه پدیده‌ای پویا و در حال تحول است که همسو با دگرگونی‌های عمیق اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و تکنولوژیکی بازتعریف می‌شود. هدف غایی در این مسیر، یافتن تعادلی است که هم نیازهای فردی زن و مرد را برای رشد، شکوفایی و دستیابی به رضایت شغلی و شخصی تأمین کند، هم به پایداری و سلامت و سعادت خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی کمک کند

برنامه آنها نیز به اشتراک گذاشته می‌شود. این مدل خانواده، نیازمند ارتباط مؤثر، توافق و انعطاف‌پذیری بالایی است و بر پایه ارزش‌هایی چون مشارکت، برابری و احترام متقابل بنا شده است.

خانواده‌ای که مادر شاغل است، اما همچنان بار بیشتری از کارهای خانه بر دوش اوست: این مدل، یکی از رایج‌ترین الگوهای خانواده‌های دوشغله در بسیاری از جوامع است. در این خانواده‌ها، زن هم در بازار کار فعال است و هم مسئولیت عمده کارهای خانه و مراقبت از فرزندان را بر عهده دارد. ممکن است مرد نیز در برخی از کارها کمک کند، اما این کمک‌ها اغلب به صورت «یاری رساندن» تلقی می‌شود و نه مشارکت برابر. این وضعیت می‌تواند به خستگی و فرسودگی مادر و احساس عدم‌تعادل در توزیع وظایف منجر شود. عوامل فرهنگی، باورهای سنتی یا عدم‌تایل مرد به پذیرش مسئولیت‌های بیشتر، می‌تواند دلایل این عدم‌تعادل باشد. ساختار خانواده و توزیع نقش‌ها در حال حاضر بسیار متنوع و پویاست.

دکتر علی محمدی، جامعه‌شناس معتقد است: «تعادل

مسئولیت‌ها نه تنها روابط ناشویی را تقویت بلکه به رشد بهتر فرزندان نیز کمک می‌کند. وقتی زن و مرد هر دو در ابعاد مختلف زندگی خانوادگی و اجتماعی مشارکت فعال دارند، شاهد ایجاد خانواده‌ای سالم‌تر، پویاتر با روابط عمیق‌تر خواهیم بود. فرزندان نیز با مشاهده چنین الگوهایی، مهارت‌های اجتماعی، عاطفی و حل مسئله بهتری را فرا می‌گیرند و دیدگاه متعادل‌تری نسبت به نقش‌های جنسیتی پیدا می‌کنند». دکتر فلاح، روان‌شناس می‌گوید: «شناخت و پذیرش نقش‌های جدید، نیازمند آموزش مهارت‌های ارتباطی در زوجین است. بسیاری از تنش‌ها در خانواده‌های امروزی ناشی از ناتوانی در بیان انتظارات، گوش‌دادن فعال به حرف‌های طرف مقابل و مذاکره بر سر تقسیم وظایف است. زوجین باید یاد بگیرند که چگونه باهم در مورد چالش‌های ناشی از تغییر نقش‌ها صحبت کنند، به یکدیگر اطمینان دهند و راه‌حل‌های مشترکی را بیابند. این مهارت‌ها که اغلب در دوران آشنایی یا ابتدای زندگی مشترک کمتر به آنها پرداخته می‌شود، برای موفقیت بلندمدت رابطه حیاتی هستند».

پیشنهاد‌های اجرایی

برای تسهیل این فرایند تحول و کمک به خانواده‌ها در مواجهه با نقش‌های متغیر، پیشنهاد‌های عملی زیر قابل طرح هستند: برگزاری کارگاه‌های آموزشی در مدارس مختلف جامعه است. کارگاه خانه‌مانند خردید، نظافت و آشپزی بین آنها تقسیم‌شود یا هر دو در انجام آنها مشارکت کنند. همچنین وظیفه‌بردن بچه‌ها به مدرسه، رسیدگی به تکالیف آنها و مشارکت در فعالیت‌های فوق

روابط، طراحی و اجرا شوند. این آموزش‌ها باید از سنین پایین آغاز شوند تا نگرش‌های انعطاف‌پذیر و برابر‌انگاشته در افراد شکل گیرند. حمایت قانونی از مرخصی والدین برای هر دو جنس: سیاست‌گذاری در سطح کلان برای ارائه مرخصی زایمان و والدین به صورت برابر برای مادران و پدران، نه تنها بار مسئولیت مراقبت از کودک را توزیع می‌کند، بلکه به مردان نیز اجازه می‌دهد در مراحل اولیه رشد فرزندان‌شان مشارکت فعال‌تری داشته باشند. این امر به کاهش فشار بر زنان و همچنین ترویج پدری فعال کمک شایانی خواهد کرد. ترویج الگوهای موفق در رسانه‌ها: رسانه‌ها از جمله صدا و سیما، سینما و فضای مجازی باید در راستای نمایش هر چه بیشتر خانواده‌هایی که در آنها زن و مرد مسئولیت‌ها را به اشتراک می‌گذارند و از یکدیگر حمایت می‌کنند، تلاش کنند. معرفی شخصیت‌های مثبت که کلیشه‌های جنسیتی را می‌شکنند و الگوهای سالم و متعادلی از روابط خانوادگی را ارائه می‌دهند در تغییر نگرش جامعه مؤثرند. این پیشنهادها، مجموعه‌ای از اقدامات در سطوح مختلف فردی، خانوادگی و اجتماعی را در بر می‌گیرند که می‌توانند به سوی ایجاد جامعه‌ای متعادل‌تر و متصفانه‌تر گام بردارند.

آینده پژوهی

نگاهی به آینده، نشان می‌دهد روند تغییر نقش زن و مرد در خانواده و جامعه با سرعت بیشتری ادامه خواهد یافت.

گسترش فناوری و کار از راه دور، با پیشرفت تکنولوژی و افزایش قابلیت‌های کار از راه دور، بسیاری از محدودیت‌های جغرافیایی و زمانی که پیش از این برای تقسیم‌کار وجود داشت از بین خواهد رفت. این امر، انعطاف‌پذیری بیشتری را در تقسیم نقش‌ها بین زن و مرد ایجاد خواهد کرد. هر دو جنس می‌توانند با توجه به نیازهای خانواده و علایق شغلی خود، ساعات کاری و محل کار خود را تنظیم کنند که این خود به تسهیل مشارکت برابر در امور خانه و شغل کمک خواهد کرد. افزایش آگاهی عمومی درباره اهمیت سلامت روان و توازن کار- خانواده: با افزایش سطح سواد و آگاهی در جامعه، افراد بیشتر به اهمیت سلامت روان خود و ایجاد تعادل بین زندگی شغلی و خانوادگی پی خواهند برد. این آگاهی، افراد را به سمت تقاضا و ایجاد فضاهایی سوق می‌دهد که در آن، فشار ناشی از ایفای نقش‌های متعدد و گاه متعارض، کاهش می‌یابد. این امر می‌تواند به کاهش فرسودگی شغلی در زنان و همچنین پذیرش مسئولیت‌های خانگی از سوی مردان منجر شود، زیرا هر دو جنس به دنبال یک زندگی رضایت‌بخش‌تر و متعادل‌تر خواهند بود. در مجموع، آینده به سمت جامعه‌ای پیش می‌رود که در آن، نقش‌های جنسیتی کمتر انعطاف‌ناپذیر خواهند بود و افراد آزادی بیشتری برای تعریف نقش‌های خود بر اساس توانایی‌ها، علایق و نیازهای‌شان خواهند داشت.

جمع‌بندی

نقش زن و مرد در خانواده و جامعه، مفهومی ایستا و ثابت نیست، بلکه پدیده‌ای پویا و در حال تحول است که همسو با دگرگونی‌های عمیق اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و تکنولوژیکی بازتعریف می‌شود. تاریخ از جوامع سنتی تا عصر حاضر، گواهی است بر این تحول مداوم. تحلیل‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی نشان می‌دهند که این تغییرات، پیامدهای پیچیده‌ای بر ساختار خانواده، روابط بین فردی و سلامت روانی اعضای خانواده دارند. هدف غایی در این مسیر، یافتن تعادلی است که هم نیازهای فردی زن و مرد را برای رشد، شکوفایی و دستیابی به رضایت شغلی و شخصی تأمین کند، هم به پایداری، سلامت و سعادت خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی کمک کند. این تعادل، نه با اصرار بر الگوهای سنتی یا پذیرش کور کورانه الگوهای جدید، بلکه با بلندمدت رابطه حیاتی هستند».

پیشنهاد‌های اجرایی

برای تسهیل این فرایند تحول و کمک به خانواده‌ها در مواجهه با نقش‌های متغیر، پیشنهاد‌های عملی زیر قابل طرح هستند: برگزاری کارگاه‌های آموزشی در مدارس مختلف جامعه است. کارگاه خانه‌مانند خردید، نظافت و آشپزی بین آنها تقسیم‌شود یا هر دو در انجام آنها مشارکت کنند. همچنین وظیفه‌بردن بچه‌ها به مدرسه، رسیدگی به تکالیف آنها و مشارکت در فعالیت‌های فوق

تغییر نگرش به جایگاه مادری در جامعه امروز

زایمان است، ولی اگر واقع‌بینانه به ماجرا نگاه کنیم تولد فرزند مانند هر رویداد دیگر زندگی است. این رویداد دوست‌داشتنی نیز ملو از هیجانات مختلف مانند‌شادی، غم و اضطراب است و این تنوع هیجانی که مادر تجربه می‌کند کاملاً طبیعی است. زن به عنوان یک مادر حیق دارد کارهای احساس خستگی کند، غمگین شود یا حتی گریه کند. ترس از مسئولیت بزرگ مادری همانقدر طبیعی است که شادی مادر هنگام اولین لیخند نوزادش طبیعی است و در نهایت اینکه قرار نیست فقط هیجانات خوشایند را تجربه کنیم و تجربه طیف وسیعی از هیجانات خوشایند و ناخوشایند بخش جدایی‌ناپذیر والد بودن است. نکته دیگر حائز اهمیت اینکه مادران باید از تلاش برای عالی بودن دست بردارند و اینکه قرار نیست یک مادر کامل باشند. کامل نبودن ایراد ما نیست واقعیت ما واقعیت هر انسانی است. هیچ چیز به اندازه کمال گرایی به تجربه ناب مادری ضربه

نگاه

خانواده در عصر اتصال پیوندی نو یا گسستی پنهان؟

فاطمه قلاوند

در جهان امروز که مرز میان واقعیت و مجاز روزبه‌روز کمرنگ‌تر می‌شود، خانواده نیز از این دگرگونی بی‌صیب نمانده است. فضای مجازی که زمانی صرفاً ابزاری برای اطلاع‌رسانی و سرگرمی بود، اکنون به یکی از اصلی‌ترین بسترهای تعامل میان اعضای خانواده تبدیل شده است. این تحول، اگرچه در ظاهر تسهیل‌کننده ارتباطات است، اما در بطن خود، پرسش‌هایی بنیادین درباره کیفیت، عمق و اصالت روابط خانوادگی مطرح می‌کند.

ابزارهای ارتباطی دیجیتال از تماس‌های تصویری گرفته تا پیام‌رسان‌های فوری، امکان نزدیکی را برای خانواده‌هایی فراهم کرده‌اند که به‌دلایل جغرافیایی، شغلی یا مهاجرتی از هم دور افتاده‌اند. کودک مهاجر می‌تواند هر شب صدای مادرش را بشنود و مادر دور از خانه می‌تواند در جشن تولد فرزندش حضور مجازی داشته باشد. این امکانات در ظاهر، شکاف‌های فیزیکی را پر می‌کنند، اما آیا می‌توانند جایگزین تجربه زیسته حضور، لمس و نگاه شوند؟

در سوی دیگر این تحولات، آسیب‌هایی پنهان و تدریجی در حال شکل‌گیری‌اند. گفت‌وگوهای عمیق خانوادگی که زمانی در سکوت شبانه خانه شکل می‌گرفت، امروز در میان اعلان‌های بی‌دریی و اسکرول‌های بی‌پایان گم می‌شوند. نوجوانی که در جست‌وجوی تأیید در شبکه‌های اجتماعی است، شاید دیگر نگاه مادر را نبیند و مادری که خود در گیر می‌داند، شاید بتواند زمان استفاده از ابزارهای دیجیتال را برای فرزندان خود، مدتی سفره‌های خانوادگی که زمانی محل گفت‌وگو و همدلی بود، امروز با حضور تلفن‌های همراه و سکوت‌های دیجیتال، معنای خود را از دست داده‌اند.

در چنین شرایطی، مدیریت این ابزارها در سطح خرد و کلان اهمیت دوچندان یافته است. در خانه، نقش مادر به‌عنوان قلب تپنده خانواده، نقشی حیاتی در مواجهه با فضای مجازی دارد. او نه‌تنها مراقب سلامت روانی اعضای خانواده است، بلکه با رفتار رسانه‌ای خود، الگوی زیستن در عصر دیجیتال را شکل می‌دهد. مادری که بتواند زمان استفاده از ابزارهای دیجیتال را تنظیم کند، مرز میان حضور واقعی و مجازی را برای فرزندان روشن سازد و فضای گفت‌وگو ی انسانی را احیا کند، در واقع بنیان خانواده را از درون تقویت کرده است.

این مدیریت، صرفاً محدود به کنترل محتوا نیست، بلکه شامل آموزش سواد رسانه‌ای، تقویت مهارت‌های گفت‌وگو و ایجاد تعادل میان مصرف و حضور است. مادران امروز، اگرچه خود در معرض آسیب‌های فضای مجازی هستند، اما با آگاهی و مسئولیت‌پذیری می‌توانند به فرزندان‌شان بیاموزند که چگونه محتوا را تحلیل از خود در برابر فشارهای روانی محافظت و در فضای مجازی مسئولانه رفتار کنند. مادری که در میان هیاهوی دیجیتال، لحظاتی برای نوازش، گفت‌وگو و بی‌قید یا حتی سکوت مشترک خلق می‌کند، در واقع در حال بازسازی روح خانواده است.

نقش‌مادر در این میان، تنها به سطح رفتاری محدود نمی‌شود، بلکه به لایه‌های عمیق‌تری از تربیت، اعتمادسازی و شکل‌دادن به هویت دیجیتال فرزندان نیز گسترش می‌یابد. او می‌تواند با ایجاد گفت‌وگو‌های انتقادی درباره محتوای فضای مجازی، فرزندان را از مصرف‌گرایی منفلاته خنوده را در برابر آسیب‌ها مقاوم‌تر می‌کند، بلکه نسل آینده را برای رزیستی مسئولانه در جهان دیجیتال آماده می‌سازد. در سطح حاکمیتی نیز سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و آموزشی باید به‌سمت توانمندسازی خانواده‌ها در مواجهه با فضای مجازی حرکت کند.

تولید محتوای سالم و خانواده‌محور، حمایت از نهادهای منایجی مثل مدارس و مراکز مشاوره و ارائه برنامه‌های صرفاً محدودکننده، به‌سمت سیاست‌های توانمندساز حرکت کند. سیاست‌هایی که خانواده را نه در برابر فناوری، بلکه در کنار آن قرار دهد.

از منظر روان‌شناختی نیز وابستگی افراطی به فضای مجازی می‌تواند به‌انزوای عاطفی، کاهش تاب‌آوری و تضعیف مهارت‌های ارتباطی منجر شود. کودکانی که بیشتر به صفحه‌ها تعامل دارند تا با چهره‌ها در آینده ممکن است در برقراری روابط انسانی دچار چالش شوند. این مسئله، نه فقط یک دغدغه خانوادگی، بلکه یک بحران اجتماعی بالقوه است که نیازمند مداخله چندسطحی است. فضای مجازی نه ذاتاً تهدید است و نه فرصت، بلکه بستری است که کیفیت استفاده از آن تعیین‌کننده تأثیرش بر خانواده است. اگر این فضا را صرفاً برای مصرف‌گرایی و سرگرمی به کار بگیریم، رواب خانوادگی آسیب می‌بیند، اما اگر از آن برای آموزش، همدلی و گفت‌وگوی عمیق استفاده کنیم، می‌توانیم خانواده‌ای بسازیم که در دل فناوری، زنده و پویا باقی بماند.

در نهایت، آنچه خانواده را حفظ می‌کند، نه ابزارها، بلکه نیت‌ها و کیفیت ارتباطات است. فضای مجازی می‌تواند آینه‌ای باشد برای دین یکدیگر یا پرده‌ای برای پنهان شدن، انتخاب با ماست.